

Radmila LAZAREVIĆ*

PREVOĐENJE ITALIJANSKIH SLOŽENICA NA CRNOGORSKI/SRPSKI: MORFOSINTAKSIČKE I TVORBENE KARAKTERISTIKE

Sažetak: Italijanski jezik fleksibilniji je od crnogorskog kad je tvorba složenica u pitanju, a i produktivniji u svakodnevnoj tvorbi novih oblika složenih riječi. Stoga je u novije vrijeme, posebno u jeziku italijanskih medija, sve veći broj italijanskih složenica koje ne možemo prevesti na crnogorski jednom riječju, već je često potrebna parafraza ili cijela rečenica kao objašnjenje. Kao najproduktivniji tipovi italijanskih složenica pokazale su se imeničke i pridjevske složenice sa glagolskom osnovom i dvoimeničke složenice. Rad daje kratak pregled vrsta italijanskih i crnogorskih složenica i načina na koje italijanske složenice možemo prevesti na crnogorski/srpski jezik, ne uključujući neoklasične složenice naučnotehničkog karaktera nastale spajanjem tzv. prefiksoida i sufiksoida grčkog ili latinskog porijekla. Osnovni tipovi mogućih prevodilačkih rješenja klasifikovani su na osnovu morfosintaksičkih obilježja.

Ključne riječi: *italijanski, crnogorski, srpski, leksikologija, tvorba riječi, složenice, prevođenje*

Slaganje (kompozicija) kao način tvorbe riječi izuzetno je aktuelno u savremenom italijanskom jeziku. Složenice su riječi čije je značenje u velikom broju slučajeva lako razumljivo čak i ako se govornik sa njima nije ranije susreo, bilo da je riječ o italijanskom ili crnogorskom (*lavastoviglie, portafinestra, dopoguerra; padobran, spomen-ploča, dalekovid*), a često mogu efikasno da zamijene neke duže sintaksičke forme, što ih čini izuzetno popularnim u jeziku medija.

U ovom radu daćemo kratak prikaz vrsta italijanskih i crnogorskih složenica, kao i načina na koje je moguće prevesti italijanske složenice na crnogorski. Cilj je da se predstave moguća praktična rješenja u prevodilačkom procesu, kao i da se ukaže na razlike koje se između dva jezika pri tome ispoljava-

* Radmila Lazarević, Filološki fakultet Nikšić

ju u tvorbenom, sintaksičkom i morfološkom pogledu. Odabrani su karakteristični primjeri koji mogu najbolje poslužiti kao ilustracija za određenu grupu složenica, a za neka dalja istraživanja ostaje mogućnost kvantitativne analiza uzorka.

Istraživanja sprovedena na uzorcima italijanske štampe¹ i elektronskih medija u posljednje dvije decenije pokazuju da nijesu sve vrste italijanskih složenica jednako produktivne.

Mila Samardžić ističe kako „redovno ponavljanje nekih obrazaca slaganja nameće produbljanje teme ekspanzije rasta određenih tipova složenica: složenica s glagolskim elementom i dvoimeničkih složenica bez predloga. Ovaj rast opravdan je njihovim osnovnim svojstvima: semantičkom transparentnošću, visokim nivoom informativnosti i sintaktičkom i ekspresivnom sintetičnošću.”² Najveću pažnju ćemo obratiti upravo na te dvije najproduktivnije vrste složenica, mada zabilježeni primjeri neologizama ponekad spadaju u okazionalizme i ne može se sa sigurnošću reći koliko dugo će se zadržati u jeziku.

I italijanska i crnogorska/srpska lingvistika definišu složenice (it. *parole composte*) kao riječi nastale „srastanjem tvorbenih osnova dviju riječi u jednu složenu riječ”³, odnosno spajanjem najmanje dvije osnove u novu riječ (u italijanskom, rjeđe, možemo imati i tri osnove, a kod posebnih tipova kompozicije i više)⁴.

Sintaksički, složenice mogu biti **koordinativne** ili **naporedne** (*composti coordinativi*), gdje su djelovi složenice međusobno ravnopravni (*caffellatte, compravendita, portafinestra; jugoistok, gluvonijem, katkad*), i **subordinativne** (*composti subordinativi*), kojima pripada najveći broj i italijanskih i crnogorskih/srpskih složenica, gdje postoji upravni član (*determinato*) i onaj koji

¹ *Neologismi: Parole nuove dai giornali*, Roma, Istituto Treccani, 2009. Svi upotrijebljeni primjeri neologizama uzeti su iz ovog rječnika, a zabilježili smo i njihovu aktuelnu prisutnost u elektronskim medijima, prije svega na internetu.

² Mila Samardžić, „Modeli tvorbe novih složenica u savremenoj italijanskoj štampi”, *Stavovi promjena — promjena stavova: međunarodni tematski zbornik radova* (Ur. Vučo, Julijana, Milatović, Biljana), Nikšić, Filozofski fakultet, 2011, str. 519.

³ Čirgić, Adnan, Pranjaković, Ivo, Silić, Josip, *Gramatika crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica, 2010, str. 139; Mila Samardžić, *Pogled na reči*, Beograd, Filološki fakultet, 2011, str. 155.

⁴ Izuzetno rijetko i u crnogorskom/srpskom jeziku možemo naići na složenice sa tri osnove (*starovisokonjemački, stenodaktilograf*), međutim, takvi slučajevi su toliko malobrojni da ih i konsultovana literatura navodi samo kao izuzetke.

ga bliže određuje (*determinante*), kao u primjerima *pescespada*, *capostazione*, *portabagagli* ili *golobrad*, *glavobolja*, *svijetloplav* itd.

Semantički, postoji podjela na tzv. **endocentrične** (*composti endocentrici*) i **egzocentrične** složenice (*composti esocentrici*). Kod endocentričnih složenica, cijela složenica ima istu funkciju kao njen glavni član, a njeni sastavni elementi čuvaju svoje prvobitno značenje (*altopiano*, *carro armato*; *parobrod*, *tamnozelen*), tj. centar značenja je unutar složenice, dok kod egzocentričnih značenje nije izraženo nijednim dijelom zasebno, već se mora rekonstruisati na osnovu značenja oba člana⁵ (*pellerossa*, *senzatetto*; *vukodlak*), te je, dakle, centar značenja izvan same složenice.

Morfološki, složenice mogu da predstavljaju različite vrste riječi: imenice, zamjenice, pridjeve, glagole, priloge, predloge, veznike ili uzvike (mogu se koristiti i termini imeničke, zamjeničke, pridjevske, glagolske, priloške složenice, itd.). Riječi koje ulaze u sastav složenica takođe mogu pripadati različitim morfološkim kategorijama, tako da složenica može nastati međusobnim spajanjem imenica, pridjeva, priloga, glagola, zamjenica ili predloga u različitim kombinacijama:

složene imenice (*composti nominali*): it. *pomodoro*, *pallacanestro*, *arcobaleno*; cg. *vjeroispovijest*, *gradonačelnik*, *sjeveroistok*;

složene zamjenice (*composti pronominali*): it. *qualcosa*, *ognuno*, *altrettanto*; cg. *ponešto*, *nikako*, *svašta*;

složeni pridjevi⁶(*composti aggettivali*): it. *sordomuto*, *bianconero*, *latinoamericano*; cg. *gromoglasan*, *indoevropski*, *znatiželjan*;

složeni brojevi (*composti numerali*): it. *quarantatré*, *millecinquecento*, *trentaduesimo*; cg. *četrdeset*, *petsto*, *devetsto*;

složeni glagoli (*composti verbali*): it. *manomettere*, *capovolgere*, *benedire*; cg. *rukovoditi*, *odobrovoljiti*, *samoupravljati*;

složeni prilozi (*composti avverbiali*): it. *talvolta*, *dappertutto*, *ormai*; cg. *predveče*, *svakako*, *maloprije*;

⁵ O sintaksičkoj i semantičkoj podjeli složenica: Ivan Klajn, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 1, Slaganje i prefiksacija*, Zavod za udžbenike / Institut za srpski jezik SANU / Matica srpska, Beograd / Novi Sad, 2002, str. 37; Sonja Nenezic, „Još jednom o endocentričnim pridjevskim složenicama”, *Riječ* 1/2, 2004, str. 174–185; Maurizio Dardano, *Costruire parole: La morfologia derivativa dell'italiano*, Bologna, Il Mulino, 2009, str. 185; Maria Grossmann, Franz Reiner, *La formazione delle parole in italiano*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2004, str. 33.

⁶ Italijanski brojevi ubrajaju se u pridjeve (*aggettivi numerali*); ovdje su navedeni zasebno radi bolje preglednosti.

složeni predlozi (*preposizioni composte*): it. *nonostante, malgrado, attraverso*; cg. *uoci, između, nasuprot*;

složeni veznici (*congiunzioni composte*): it. *sebbene/benché, qualora, oppure*; cg. *iako, ukoliko, iliti*;

složeni uzvici (*interiezioni composte*): it. *ahimè, suvvia, evviva!* cg. *aman-zaman, tralala, oho-ho!*

U ovom radu ćemo se koncentrisati na složene imenice i pridjeve, za koje ćemo koristiti termin imeničke i pridjevske složenice, pošto su danas jedino one produktivne u građenju novih riječi, neologizama. Ne postoji produktivnost u građenju npr. veznika, predloga ili brojeva, već takve složenice imaju prije svega gramatičku funkciju.

Valja napomenuti i da posebnu grupu složenica čine tzv. neoklasične složenice, nastale od elemenata grčkog i latinskog porijekla — prefiksoida i sufiksoida (*telefono, automobile, fotografia* i sl.). Međutim, kako su to riječi koje obično nazivamo internacionalizmima i ne predstavljaju poteškoću pri prevođenju, budući da se gotovo doslovno poklapaju u oba jezika i po značenju i po obliku, ovdje se njima nećemo baviti.

Tvorbena, italijanska i crnogorska/srpska lingvistika ne klasifikuju složenice na isti način. U italijanskom, osim navedenih standardnih složenica⁷ koje nastaju spajanjem bar dviju osnova (*composti stretti* ili uske složenice) postoje i *composti larghi*, „široke” složenice čiji članovi čuvaju i semantičku i fonološku individualnost, ponekad do te mjere da se i izgovaraju i pišu rastavljeno, kao dvije ili više riječi, mada predstavljaju jednu leksemu (*blu scuro, macchina da cucire, va e vieni*).

Klasifikacija italijanskih složenica izgleda ovako:

1) već pomenute standardne složenice, u velikoj većini imeničke i pridjevske (*composti nominali e aggettivali*), nastale kombinacijom imeničkih, pridjevskih, glagolskih ili priloških osnova: *belladonna, pomodoro, apriscatole, sempreverde*;

2) konglomerati (*conglomerati*), složenice koje sadrže najmanje jednu glagolsku osnovu a nastale su od grupe riječi ili i cijelih rečenica, koje su se upotrebom slile u jednu leksičku jedinicu⁸: *pigia-pigia, tiramisù, cessate il fuoco, usa e getta*;

⁷ Termin „standardne složenice” koristi se u ovom radu kako bi se u klasifikaciji izdvojio najčešći tip italijanskih i crnogorskih složenica, za razliku od ostalih pobrojanih načina tvorbe.

⁸ Mila Samardžić, nav. djelo, str. 169; Maurizio Dardano, nav. djelo, str. 188.

3) dvoimeničke složenice (*composti binominali* ili *parole frase*) sastoje se od dvije imenice koje čine jednu leksičku cjelinu, ali ostaju odvojene u pisanju i izgovoru, a druga imenica (*determinato*) određuje prvu (*determinante*): *fine settimana, cane poliziotto, deposito bagagli, chiusura lampo*;

4) slivenice ili akronimi (*acronimi, parole macedonia*), složenice nastale spajanjem dvije ili više riječi od kojih je bar jedna skraćena: *cartolibreria = cartoleria + libreria, fantascienza = fantasia + scienza, cantautore = cantante + autore*;

5) višočlane leksičke jedinice (*unità lessicali superiori*), imenički izrazi koji se sastoje od više riječi, a označavaju jedan pojam: *ferro da stiro, lente a contatto, vigile del fuoco*. Kod njih drugi element bliže određuje prvi i uvodi ga predlog.

Što se tiče detaljne klasifikacije crnogorskih složenica, za crnogorski jezik još uvijek ne postoji sistematizovana literatura iz oblasti leksikologije i tvorbe riječi. Postojeća *Gramatika crnogorskoga jezika* opšteg je tipa i ne bavi se detaljno ovom problematikom⁹. Stoga je u ovom slučaju odabrana klasifikacija mjerodavnih autora za srpski jezik¹⁰, budući da u oblasti tvorbe riječi praktično nema razlike u odnosu na crnogorski, te u nedostatku odgovarajućih referenci smatramo da sve što važi za srpske važi i za crnogorske složenice.

Crnogorske/srpske složenice klasifikuju se na sljedeći način:

1) standardne složenice, nastale spajanjem osnova imenica, pridjeva, priloga, glagola, zamjenica ili predloga, uz eventualno prisustvo spojnih vokala *-e* ili *-o-*: *vinograd, ribolov, golobrad, kišobran, strahopoštovanje*;

2) sraslice su složenice nastale srastanjem sintagmi koje i dalje postoje u prvobitnom obliku, sa nešto drugačijim značenjem: *hvalevrijedan, daninoć, dobrodošao, dangubiti, kućevlasnik*; imaju zajedničkih elemenata sa italijanskim konglomeratima, ali za razliku od njih, ne sadrže uvijek glagolsku osnovu;

3) skraćeničke složenice ili akronimi, u koje se ubrajaju i tzv. morfološke i kombinovane skraćenice koje djelimično odgovaraju italijanskim slivenicama¹¹,

⁹ Dosad se najpodrobnije ovom tematikom pozabavila Sanja Tomović u neobjavljenom magistarskom radu *Imeničke složenice u engleskom i njihovi prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku*, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Podgorica, 2012. U njenom kontrastivnom istraživanju dosta je pažnje posvećeno crnogorskom dijelu korpusa, a rezultati se poklapaju s rezultatima ovog istraživanja kad je riječ o prevodnim ekvivalentima.

¹⁰ Ivan Klajn, nav. djelo, str. 27–32; Predrag Piper, Ivan Klajn, *Normativna gramatika srpskog jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 2014, str. 253. Za razliku od srpskih, kod hrvatskih autora ima više neslaganja u klasifikaciji složenica, a i tvorbeni procesi se razlikuju utoliko što se u savremenom hrvatskom jeziku više insistira na stvaranju novih složenica putem prevodnog kalca, te smo stoga smatrali da to nije odgovarajući model za klasifikaciju crnogorskih složenica.

¹¹ Slivenice su u srpskoj leksikologiji tek nedavno prepoznate kao poseban oblik skraćeničkih složenica. Termin je predložio Ranko Bugarski, najprije u članku iz 2001: „Dve reči

ali se za razliku od italijanskih, srpski i crnogorski izvori najviše bave akronimima i slovnim skraćenicama nastalim od vlastitih imenica: *Kosmet*, *NATO*, *CANU*, *FIAT*, *Internet*, *Interpol* itd., dok se uglavnom zanemaruju primjeri zajedničkih imenica kao što su *socrealizam*, *krimi-roman*, *fiskultura*, *netiketa* i sl.

Slovne skraćénice ipak se ne mogu ubrojati u prave složenice zbog poteškoća sa promjenom po padežima; prave slivenice (kombinovane skraćénice) u crnogorskom/srpskom su malobrojne, i većina su vlastite imenice ili preuzete iz stranih jezika: *Tanjug*, *cedevita*, *Beneluks*, *acisal* itd.;

4) polusloženice se sastoje od dvije riječi koje čine jedan pojam, ali svaka zadržava svoj akcenat, a u pisanju se odvajaju crticom. Obično je bar jedan od elemenata stranog porijekla, a ponekad i oba: *taksi-stanica*, *kafe-kuvarica*, *džez-orkestar*, *top-lista*, *čarter-let* itd.;

5) složeno-sufiksne izvedenice, gdje je dvijema osnovama koje čine složenicu na kraju dodat i sufiks: *moreplovstvo*, *dušebrižnik*, *očigledan*, *listopadan*; za praktične potrebe ovakve složenice možemo ubrojati u standardne (1).

Primjećuje se da su italijanske složenice u morfološkom, tvorbenom, pa i sintaksičkom pogledu raznolikije od crnogorskih; naime, u našem jeziku složenica, bez obzira na to što nastaje kombinacijom najmanje dviju riječi, gotovo uvijek predstavlja morfološku cjelinu (osim polusloženica, koje se razdvajaju crticom), dok italijanske složenice često ne samo da se sastoje od više riječi, već se mogu i pisati rastavljeno, kao npr. dvoimeničke složenice (*conferenza stampa*, *nave traghetto*), ili uključivati i kompleksnije sintaksičke elemente poput sintagmi i cijelih rečenica, kao u slučaju konglomerata (*va e vieni*, *tiramisù*, *non ti scordar di me*, *cessate il fuoco*). Stoga ćemo u klasifikaciji početi od podjele italijanskih složenica, kako bismo analizirali načine na koje se te složenice prevode na crnogorski jezik. Za potrebe ovog rada iz analize ćemo izostaviti italijanske višočlane leksičke jedinice, koje su na granici ustaljenih sintagmi, odnosno kolokacija (*ferro da stiro* — pegla, *uscita di sicurezza* — izlaz za slučaj opasnosti, *lente a contatto* — kontaktno sočivo).

Kako bi se zadržala preglednost i sažetost, primjere složenica ćemo iznijeti u tabelama, bez navođenja kompletnih rečenica u okviru kojih su zabilježeni. Složenice su grupisane po načinu tvorbe.

I GRUPA: STANDARDNE IMENIČKE I PRIDJEVSKE SLOŽENICE SA GLAGOLSKOM OSNOVOM. Tabela 1 iznosi primjere prihvaćenih imenica koje bilježe svi standardni rječnici italijanskog jezika, dok tabela 2 sadrži neke od najbrojni-

u jednoj: leksičke skrivalice”, *Jezik danas*, 13, str. 1–5, a zatim i u djelu *Nova lica jezika*, Beograd, Čigoja štampa, 2002, str. 217.

jih neologizama pronađenih u italijanskoj štampi ili na internetu. Obje tabele donose i crnogorski prevod zabilježenih primjera.

Tabela 1.

italijanski	crnogorski
aspirapolvere	usisivač
portacenere	pepeljara
contachilometri	brojač kilometara
guardalinee	linijski sudija ili čuvar pruge
copri fuoco	polijski čas
taglialegna	drvosječa
macinacaffè	mlin za kafu
apriscatole	otvarač za konzerve

Neologizmi u medijima 1

Tabela 2.

italijanski	crnogorski
farmaci abbassacolesterolo	ljekovi za snižavanje holesterola
titoli acchiappalettori	upadljivi naslovi, koji privlače pažnju čitalaca
pillola bruciagrassi	pilula za sagorijevanje masnoća
squadra ammazzagrandi	tim koji igra najbolje protiv najjačih protivnika
dieta salvacuore	dijeta koja pomaže kod srčanih oboljenja ili ih sprečava
piano tagliatasse	plan za smanjenje poreza
iniziative cattura-turisti	inicijative za privlačenje turista
sistema rubalavoro	sistem koji „krade” radna mjesta
medicinali allunga-vita	ljekovi koji produžavaju život

Vidimo da tabela 1 sadrži imeničke, a tabela 2 pridjevske složenice. Naime, među novijim složenicama sa glagolskom osnovom većina ima funkciju atributa, pa su stoga i navedeni primjeri neologizama u obliku sintagmi i uključuju imenicu uz koju stoje, kako bi značenje bilo jasnije. Gotovo kod svih italijanskih složenica, a svakako u svim pronađenim primjerima novijeg datuma, glagolska osnova je na prvom mjestu.

Na porast broja ovakvih pridjevskih složenica u jeziku medija nesumnjivo utiče njihova sažetost: neke od njih mogu da zamijene čitavu relativnu ili finalnu rečenicu (*farmaci che abbassano / per abbassare il colesterolo, dieta che salva*

/ *per salvare il cuore, sistema che ruba i posti di lavoro, piano per tagliare le tasse, iniziative per attirare i turisti* itd.). To je i jedan od načina da ih prevedemo na crnogorski, ukoliko nije moguće prevesti ih riječju ili imeničkom sintagmom.

Postoje pojedine složenice sa glagolskom osnovom koje je moguće prevesti doslovno: *compravendita* — kupoprodaja, *grattacielo* — neboder, a najčešće kada je isti tvorbeni proces u oba jezika rezultat prevodnog kalka, bilo da je u pitanju prevedenica sa italijanskog na crnogorski/srpski, bilo da je kalk iz nekog trećeg jezika. To je najvidljivije u seriji složenica sa glagolskom osnovom *para-* (od *parare*: braniti, zaklanjati), kojima odgovaraju crnogorske složenice sa glagolskom osnovom *-bran* (očigledno, od glagola *braniti*). Razlikuju se samo po tome što je kod italijanskih složenica glagolska osnova na prvom, a kod crnogorskih na drugom mjestu: *parasole* — suncobran, *parafulmine* — gromobran, *parabrezza* — vjetrobran, *parafango* — blatobran, *paracadute* — padobran, itd.

II GRUPA: IMENIČKE I PRIDJEVSKE SLOŽENICE NASTALE KOMBINACIJOM DRUGIH VRSTA RIJEČI (IMENICA, PRIDJEVA, PRILOGA, PREDLOGA). Tabela 3 donosi standardne oblike, a tabela 4 neologizme.

Tabela 3.

italijanski	crnogorski
sempreverde	zimzeleno drvo
dopoguerra	poslijeratni period
dopobarba	losion poslije brijanja
rossonero	crveno-crni
verde chiaro	svijetlozelen
caffelatte	bijela kafa
pallamano	rukomet
nordeuropeo	sjevernoevropski

Neologizmi u medijima 2

Tabela 4.

italijanski	crnogorski
dopo-scandalo	period poslije skandala
computer-dipendenza	zavisnost od kompjutera
(Inter)net-dipendente	zavisnik od interneta
bambinocentrico	koji stavlja djecu u centar pažnje
controproduttivo	kontraproduktivan
dopo-euro	faza nakon uvođenja eura
girotondo	demonstracije, protest ispred neke političke institucije

Očigledno je da za italijanske pridjevske složenice nastale spajanjem dva pridjeva postoji veća mogućnost za doslovan prevod na crnogorski: *verde oliva* — maslinastozelen, *nordeuropeo* — sjevernoevropski, *controproduttivo* — kontraproduktivan itd. Kod ostalih spojeva, ukoliko se ne mogu prevesti riječju (*pallamano* — rukomet, *pallavolo* — odbojka), uglavnom se pribjegava sintagmama (*caffellatte* — bijela kafa, *sempreverde* — zimzeleno drvo, *computer-dipendenza* — zavisnost od kompjutera). Kod pojedinih pojmova specifičnih za italijansku kulturu, kao što je *girotondo*, moglo bi biti neophodno i duže objašnjenje, s obzirom na to da riječ posjeduje dva značenja: izvorno, naziv dječije igre, i novije, iznijeto u tabeli 4.

Zanimljivo je kako se, analogijom prema već postojećim složenicama tipa *dopoguerra*, *dopobarba*, *doposcuola*, grade novi oblici imeničkih složenica u značenju „razdoblje nakon x”, gdje je „x” drugi član složenice. Mogu imati i funkciju pridjeva ukoliko stoje uz drugu imenicu: *periodo dopo-scandalo*, *decennio dopo-euro*, *vita dopocalcio*, *dopo Muro* (poslije rušenja Berlinskog zida) itd.

III GRUPA: KONGLOMERATI

Tabela 5.

italijanski	crnogorski
lecca-lecca	lizalica, lilihip
dormiveglia	polusan
cessate il fuoco	prekid vatre
tiramisù	tiramisu (kolač)
usa e getta	za jednokratnu upotrebu
non ti scordar di me	spomenak, nezaboravak

Konglomerati se sastoje od najmanje jednog glagolskog oblika koji se u nekim slučajevima ponavlja, a može se raditi i o izdvojenoj sintagmi ili cijeloj poimeničnoj rečenici. Nijesu posebno produktivna vrsta složenica, pa ih i nema među zabilježenim primjerima neologizama. U crnogorskom jeziku određenu sličnost s ovakvim načinom tvorbe nalazimo samo kod sraslica, koje međutim nijesu od pomoći pri prevođenju konglomerata; ovi oblici se prevode na različite načine, nekad jednom riječju (*lizalica*, *tiramisu*), rjeđe čak i drugom vrstom složenice (*polusan*), a češće sintagmom (*prekid vatre*).

IV GRUPA: DVOIMENIČKE SLOŽENICE (COMPOSTI BINOMINALI, PAROLE FRASE)

Tabela 6.

italijanski	crnogorski
gonna pantalone	suknja-pantalone
viaggio studio	studijsko putovanje
ufficio collocamento	zavod za zapošljavanje
conferenza stampa	konferencija za štampu
calcio mercato	fudbalsko tržište
vagone ristorante	vagon-restoran
treno merci	teretni voz
guerra lampo	munjeviti rat
ragazza madre	neudata/maloljetna majka

Neologizmi u medijima 3 (dvoimeničke složenice)

Tabela 7.

italijanski	crnogorski
effetto serra	efekat staklene bašte
film/libro culto	kultni film/knjiga
zaino-bomba	ranac s eksplozivom
parola chiave	ključna riječ
annuncio choc	šokantna objava
web-sondaggio	anketa putem interneta
bambino-soldato	dijete-vojnika
casa-rifugio	sigurna ženska kuća
messaggio-spazzatura	neželjena, spam-poruka

Crnogorski ne može upotrijebiti takvo sintaksičko-semantičko sažimanje, kojim se, kao i u slučaju složenica sa glagolskom osnovom, iz prvobitnog spoja ponekad izbacuje samo predlog sa eventualnim članom (*effetto della serra, conferenza per la stampa, sondaggio via web*), a ponekad zamjenjuje i cijela zavisna rečenica, odnosna ili poredbena (*annuncio che causa uno choc, casa che serve da rifugio, guerra veloce come un lampo*), pa smo prinuđeni da nalazimo druga rješenja. Kao što vidimo iz navedenih primjera, u nekim slučajevima postoji doslovan prevod u obliku složenice ili polusloženice (*dijete-vojnika, suknja-pantalone, vagon-restoran*), ponekad je neophodno upotrijebiti imeničku sintagmu koja može uključivati i predloge (*efekat staklene bašte, konferencija za štampu, anketa putem interneta*), no najčešće se prevode kao sintagme u obliku pridjev + imenica, gdje se druga, odredbena riječ složenice (*determinante*) prevodi kao pridjev, a prva, upravna riječ (*determinato*) čini centralni dio imeničke sintagme (*ključna riječ, studijsko putovanje, munjeviti rat, kultni film itd.*).

Među najproduktivnijim serijama dvoimeničkih složenica koje su se svojom brojnošću nametnule u ovom istraživanju jesu izuzetno brojni spojevi u kojima drugi član (*determinante*) čine pozajmljenice *killer* i *kamikaze*, kao i italijanska verzija ovog drugog, *suicida*, u značenju *ubica* i *samoubica*. Njihova brojnost i produktivnost nažalost odslikavaju aktuelne događaje, što je uostalom i svojstveno neologizmima.

– **killer**: *farmaco killer, batterio killer, giocattolo-killer, donna-killer, caldo-killer, aereo-killer, baby-killer*; može se najčešće prevesti ili polusloženicom sa drugim elementom *-ubica* (*avion-ubica, dijete-ubica, žena-ubica*) ili sintagmom sa pridjevom *smrtonosni* (*smrtonosni lijek, bakterija, igračka* itd.).

– **suicida/kamikaze** (često moguće obje verzije sa istim prvim članom složenice): *attacco suicida, attentatore suicida, aereo suicida, donna kamikaze, bambino kamikaze, terrorista-kamikaze*; takođe se može prevesti polusloženicom sa drugim elementom *-samoubica*, ili sintagmom sa pridjevom *samoubilački* (*samoubilački napad, terorista-samoubica* itd.).

V GRUPA: SLIVENICE I AKRONIMI (ACRONIMI, PAROLE MACEDONIA)

Tabela 8.

italijanski	crnogorski
informatica (informazione + automatica)	informatika
bancomat (banca + automatica)	bankomat
palacongressi (palazzo dei congressi)	kongresni centar
palasport (palazzo dello sport)	sportski centar
colf (collaboratrice + familiare)	kućna pomoćnica
cantautore (cantante + autore)	kantautor

Neologizmi u medijima 4 (slivenice kao imeničke i pridjevske složenice)

Tabela 9.

italijanski	crnogorski
petrodollaro, petroeuro, petrorublo; petrorendita (petrolio + dollaro, euro, rublo)	petrodolar, *petroeuro, *petrorublja; prihod od trgovine naftom
netiquette (internet + etiquette)	netiketa, pravila ponašanja na internetu
catto-umanitario (cattolico + umanitario)	katoličko-humanitarni
docu-ritratto (documentario + ritratto)	biografski dokumentarac
grammabolario (grammatica + vocabolario)	rječnik dopunjen gramatičkim objašnjenjima
frappuccino (frappé + cappuccino)	frappuccino (najčešće u izvornom obliku)
nutricosmetica (nutrizionale + cosmetica)	*nutritivna kozmetika, *nutrikozmetika

* Zasad zabilježeno u malom broju primjera, na nivou okazionalizma.

Doslovni prevod na crnogorski je moguć isključivo kod pozajmljenica i kalkova (*kantautor, informatika, petrodolar, netiketa*). U ostalim slučajevima opet je neophodno upotrijebiti imeničku ili pridjevsku sintagmu, ili polusloženicu (*kućna pomoćnica, sportski centar, katoličko-humanitarni* itd.).

Na osnovu analize primjera za nabrojane tipove italijanskih složenica i njihovih prevoda na crnogorski, moguća prevodilačka rješenja možemo klasifikovati na sljedeći način:

1) doslovan prevod, kada se crnogorska verzija poklapa s italijanskim originalom:

a) prevod jednom riječju, koja ne pripada složenicama, ali je po značenju ekvivalentna: *granturco* — kukuruz, *passaporto* — pasoš, *caposquadra* — kapiten, *deposito bagagli* — garderoba;

b) prevod drugom složenicom, ukoliko postoji: *mezzaluna* — polumjesec, *sud-est* — jugoistok, *altopiano* — visoravan, *dormiveglia* — polusan;

c) prevod pozajmljenicom, najčešće iz zajedničkog izvora za oba jezika, a ponekad i direktno iz italijanskog: *informatica* — informatika, *bancomat* — bankomat, *cantautore* — kantautor, *tiramisù* — tiramisu, *vagone ristorante* — vagon-restoran;

d) prevod polusloženicom, uz rastavljanje crticom: *gonna pantalone* — suknja-pantalone, *rossonero* — crveno-crni, *capolavoro* — remek-djelo;

2) prevod sintagmom u obliku *pridjev + imenica*:

caporedattore — glavni urednik, *sempreverde* — zimzeleno drvo, *fantascienza* — naučna fantastika, *caffellatte* — bijela kafa;

3) prevod konstrukcijom *imenica + za + imenica / imenička sintagma* u finalnom značenju:

pausa caffè — pauza za kafu, *conferenza stampa* — konferencija za štampu, *rasoio usa e getta* — brijač za jednokratnu upotrebu, *macinacaffè* — mlin za kafu;

4) imeničkom sintagmom sa drugom imenicom u genitivu: *caposala* — šef sale, *effetto serra* — efekat staklene bašte, *contachilometri* — brojač kilometara, *cessate il fuoco* — prekid vatre;

5) nekom drugom predloškom konstrukcijom: *cellulare-dipendenza* — zavisnost od mobilnog telefona, *dopo-euro* — faza poslije uvođenja eura, *websondaggio* — anketa putem interneta, *petrorendita* — prihod od trgovine naftom, *zaino-bomba* — ranac s eksplozivom;

6) relativnom rečenicom: *legge-bavaglio* — zakon koji sputava slobodu govora, *medicinali allunga-vita* — lijekovi koji produžavaju život, *romanocentrico* — neko kome je Rim najvažniji u odnosu na ostatak Italije, *dieta salvacuore* — dijeta koja pomaže kod srčanih oboljenja itd.;

7) opisni prevod, dužom parafrazom ukoliko drugačije nije moguće (*girotondo, legge-bavaglio*).

Ovo istraživanje predstavilo je primjere za osnovne tipove složenica koji se mogu naći u italijanskim rječnicima, ali su u prvom planu bili neologizmi, riječi koje ističu produktivnost ovog tipa tvorbe u savremenom italijanskom jeziku. Na osnovu analize prikupljenih neologizama iz italijanske štampe i elektronskih medija, kao i skorašnjih istraživanja na tu temu, očigledno je da nijesu sve italijanske složenice produktivne, već da su takve imeničke i pridjevske složenice, a među njima su najbrojnije dvoimeničke složenice i složenice sa glagolskom osnovom.

Crnogorski jezik se pokazao kao daleko manje tvorbeno produktivan od italijanskog u ovom pogledu. Italijanske imeničke i pridjevske složenice najčešće se prevode raznim vrstama sintagmi, sa predlozima ili bez njih.

U većini slučajeva, kada je italijansku složenicu moguće doslovno prevesti na crnogorski drugom složenicom, riječ je o pozajmljenicama ili prevodnim kalkovima iz drugih jezika. Primjetno je, posebno kod neologizama, znatno učešće pozajmljenica, pretežno iz engleskog. Novije italijanske složenice uglavnom zadržavaju takve elemente u izvornom obliku, bez fonološkog i morfološkog prilagođavanja (*farmaci killer, web-sondaggio, computer-generato*), dok je kod crnogorskih složenica takvo prilagođavanje nužno (*čarter-let, žiro-račun, ofsajd-pozicija*).

Možemo zaključiti da je tvorba složenica u italijanskom jeziku kompleksnija i produktivnija nego u crnogorskom, te da prevođenje italijanskih imeničkih i pridjevskih složenica na crnogorski jezik rijetko nailazi na potpuno poklapanje s aspekta tvorbe riječi. Naprotiv, često je nužno upotrijebiti veće sintaksičke strukture (sintagme ili cijele rečenice), odnosno parafrazu, a za neke specifične pojmove i opširnije objašnjenje. To otežava prevođenje i podrazumijeva drugačiji, analitički pristup konstrukciji rečenice, što može predstavljati problem u govoru medija koji zahtijeva sintetičniji i efikasniji izraz. U svakom slučaju, iz svega navedenog možemo steći uvid u to koliko pomenute razlike u tvorbenim procesima italijanskog i crnogorskog, odnosno srpskog jezika, predstavljaju plodno polje za neka naredna istraživanja, i koliko ovakve teme mogu biti aktuelne i u budućnosti, a rezultati istraživanja primjenjivi u praksi.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] BUGARSKI, Ranko (2002). *Nova lica jezika*. Beograd: Čigoja štampa.
- [2] ČIRGIĆ, Adnan, PRANJKOVIĆ, Ivo, SILIĆ, Josip (2010). *Gramatika crnogorskoga jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- [3] DARDANO, Maurizio (2009). *Costruire parole: La morfologia derivativa dell'italiano*. Bologna: Il Mulino.
- [4] GROSSMANN, Maria, REINER, Franz (2004). *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- [5] KLAJN, Ivan (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 1: Slaganje i prefiksacija*. Beograd / Novi Sad: Zavod za udžbenike / Institut za srpski jezik SANU / Matica srpska.
- [6] NENEZIĆ, Sonja (2004). Još jednom o endocentričnim pridjevskim složenicama. *Riječ* 1/2: 174–185.
- [7] *Neologismi: Parole nuove dai giornali* (2009). Roma: Istituto Treccani.
- [8] PIPER, Predrag, KLAJN, Ivan (2014). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- [9] SAMARDŽIĆ, Mila (2011). Modeli tvorbe novih složenica u savremenoj italijanskoj štampi, u: *Stavovi promjena — promjena stavova: međunarodni tematski zbornik radova* (Ur.: Vučo, Julijana, Milatović, Biljana). Nikšić: Filozofski fakultet, 517–523.
- [10] SAMARDŽIĆ, Mila (2011). *Pogled na reči*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- [11] TOMOVIĆ, Sanja (2012). *Imeničke složenice u engleskom i njihovi prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku*, magistarski rad u rukopisu, Podgorica: Univerzitet Crne Gore.

Radmila LAZAREVIĆ

TRADURRE I COMPOSTI ITALIANI IN LINGUA MONTENEGRINA/SERBA: LE CARATTERISTICHE MORFOSINTATTICHE E FORMATIVE

Riassunto

La lingua italiana risulta più flessibile di quella montenegrina per quanto riguarda la composizione, nonché più produttiva nel formare quotidianamente nuove parole composte. Perciò negli ultimi tempi, specialmente nel linguaggio mediatico, è in aumento il numero dei composti italiani che non sono traducibili in montenegrino con una sola parola, bensì la traduzione spesso richiede una parafrasi o persino tutta una frase come spiegazione. I composti nominali e aggettivali, tra cui più precisamente i composti binominali e quelli con base verbale, sono risultati più produttivi degli altri. Il contributo presenta una breve classificazione dei tipi di composizione in italiano e montenegrino/serbo, illustrando i modi di tradurre i composti italiani nella lingua montenegrina/serba. Non sono inclusi i cosiddetti composti scientifici formati mediante confissi (prefissoidi e suffissoidi) di origine greco-latina. Le principali possibilità delle soluzioni traduttive sono classificate in base alle loro caratteristiche morfosintattiche.

Parole chiave: italiano, montenegrino, serbo, lessicologia, formazione delle parole, composizione, parole composte, traduzione